

ВІЙСЬКОВА СПРАВА СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ ЗА ПРАВЛІННЯ РАМЗЕСА II

Товтин Я. І. (Ужгород)

У статті подано характеристику особливості розвитку військової справи за правління Рамзеса II. Зазвичай період розквіту Стародавнього Єгипту пов'язується з правлінням Сеті I. На дев'ятому році свого правління він проголосив свого сина і спадкоємця співправителем, і саме з того часу почалася активна військова діяльність Рамзеса II. Першу перемогу Рамзес отримав у морській битві проти «народів моря» на другому році свого правління і в подальшому це дало можливість йому вести успішні завойовницькі війни проти хеттів у Малій Азії, а також проти Сирії і Фінікії. Мир, встановлений між Єгиптом і Хеттським царством близько 1270 року до н. е., тривав понад століття. Це сприяло небувалому підйому економічного життя на Близькому Сході. Договір був перекладений єгипетською мовою і згодом увічнений на стінах Карнака і Рамессеума. Текст договору, який фараон відіслав Хаттусілю також був клинописним, складеним міжнародною тоді аккадською мовою. Його фрагменти збереглися в Бозазкейському архіві. В основному договір був спрямований на забезпечення взаємної недоторканності володінь і надання допомоги, піхоти та колісниць, у разі нападу на одну з договірних сторін або повстання підданих. Обидві сторони взяли зобов'язання видавати перебіжчиків. Це був перший у світовій історії дипломатично оформлений договір, що дійшов до наших днів. Після підписання цього договору або внаслідок погіршення здоров'я закінчився період активних військових походів Рамзеса II. Почався час активного дипломатичного листування між двома країнами. У Бозазкейському архіві були виявлені послання Рамзеса II, його сім'ї та візира Пасера, адресовані цареві Хаттусілі III і його дружині Пудухепе.

Ключові слова: Рамзес II, Хаттусіль III, Кадеш, Нове Царство, хетти, мирний договір.

Постановка проблеми. У часи Нового царства Стародавній Єгипет відновив свою колишню міць, що стало можливим не без військових успіхів правителів XVIII-XIX династій. Як відомо, період розквіту Стародавнього Єгипту розпочався за правління Сеті I, але неабияку роль у цьому процесі відіграв і його син та наступник Рамзес II. Саме з діяльністю Рамзеса II пов'язане підписання мирного договору з хеттами, що поклало початок підйому та стабілізації економічного життя на Близькому Сході.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність Рамзеса II досить добре висвітлена у наукових доробках радянських, російських та українських дослідників. У свій час окреслену проблему досліджували В. Авдієв [1], Б. Тураєв [17], М. Коростовцев [3], І. Стручевський [16], Н. Померанцева [13]. Серед сучасних дослідників даною проблемою займаються Ю. Реунов [14], М. Курочкин [4-9] та інші.

Мета статті. Висвітлити основні особливості військової справи Стародавнього Єгипту за правління Рамзеса II.

Виклад основного матеріалу. Правління XVIII-XIX династій стало часом відновлення величі Стародавнього Єгипту та його військової могутності. Справу розпочату правителями XVIII династії продовжив представник XIX династії Сеті I. До цього часу єгиптяни довгі роки не могли встановити добросусідські, мирні відносини з хеттами та їх правителем Суппілуліумою I (1344-1322 рр. до н. е.). Причиною цього було вбивство єгипетськими жрецькими часів XVIII династії улюбленого сина

Суппілуліуми, що мав взяти шлюб з вдовою Тутанхамона.

Відтак, на час приходу до влади Рамзеса II Єгипет втратив більшість важливих торгових центрів у Сирії та Ханаані. У свій час Сеті I спробував закріпити свою владу над найбажанішим центром в Сирії – м. Кадеш, але згодом місто було відбито і повернуто хеттським правителем Муваталлі II (1295-1272 рр. до н. е.) [16, с. 5; 12, с. 489].

Уже у віці 14 років Рамзес супроводжував свого батька в військових походах до Лівії та Палестини. Досягнувши 22 років молодий фараон і сам очолив кілька кампаній до Нубії й став співправителем Сеті I (1294-1279 рр. до н. е.).

Одразу по смерті батька в 1279 р. до н. е., Рамзес прийшовши до влади, розпочав військові кампанії, що мали на меті відновлення попередніх кордонів та торговельних шляхів Єгипту. Він планував повернути від хеттів все, що на думку фараона належало йому. На початку правління Рамзес II, підпорядкував собі фіванських жерців, поставивши на їх чолі свого ставленика. У другій рік свого правління Рамзес здобув перемогу в битві з «морськими народами» біля берегів Дельти Нілу [16, с. 14]. За його словами, це були союзники хеттів. Переміг шерданів Рамзес хитрістю – у гирлі Нілу він приготував для них пастку, залишивши там невеликий морський контингент, і коли флотилія шерданів підійшла до берегів, Рамзес почав атаку з обох сторін, затопивши всі кораблі супротивника. Після того, багато з шерданів, які залишилися живими після битви, були прийняті в армію Рамзеса II, а деякі навіть стали його особистими охоронцями [4, с. 200; 10].

Відомо, що до 1275 р. до н.е. Рамзес розпочав будівництво своєї столиці – міста Пер-Рамзес («Будинок Рамзеса») в районі Східної Дельти недалеко від давньої столиці Аваріс. Пер-Рамзес довгі роки був його головним містом, палацом і військовим комплексом, з якого фараон проводив військові кампанії в сусідні регіони [2, с. 214]. Так, закінчивши будівництво столиці, Рамзес відправив свою армію в Ханаан – залежну від хеттів країну. Військовий похід був дуже успішним і Рамзес повернувся додому з кількома караванами завойованих багатств і сотнями ханаанських (і, ймовірно, хеттських) бранців, які згодом ставали в Єгипті або воїнами, або рабами.

Близько 1276 р. до н. е. Рамсес II здійснив похід до Фінікії і близько 1275 р. до н. е. розпочав війну з метою захоплення м. Кадеш в долині р. Оронт й прилеглих областей Центральної Сирії. Це був один з найбільш детально описаних військових походів Рамзеса II. На стелах численних храмів описані й зображені героїчні діяння молодого фараона, який представлений хоробрим воїном, що здобув перемогу над численними військами хеттського царя Муваталлі II [9, с. 545-546; 13, с. 167].

Як відомо, армія Рамзеса була розділена на чотири частини, названі на честь богів: Амон, Ра, Птах і Сет. Сам правитель очолив військо під ім'ям свого покровителя Бога Амона. Згідно з єгипетськими звітами, які стосуються битви при Кадеші, можна зробити висновок, що Рамсес II здобув поблизу м. Кадеш рішучу перемогу. Але тим не менш, другий похід Рамзеса II в Азію був, без сумніву, програми, і саме так він й оцінюється в хеттських документах. Рамзесу II не тільки не вдалося проникнути на простори Північної Сирії, витіснивши звідти хеттів, але навіть в Південній Сирії та в Палестині становище єгиптян також похитнулося [16, с. 23].

Після битви під стінами м. Кадеш союз хеттів з їхніми сирійськими підлеглими не тільки не ослаб, але, як про це свідчать хеттські джерела, ще більше зміцнився.

З джерел відомо, що основні військові сили Рамзеса II (загони Амуна і Ра) переправилися вбхід з правого берега Оронту на лівий в районі міста Шабтуна (Рібл). Однак, це місто знаходилося далеко на південь від м. Кадеш, приблизно на відстані одного денного переходу піхоти. Ближче до Кадешу місця, зручного для переправи піхоти вбхід через Оронт, мабуть, не було, і це позбавило Муваталлі II можливостей маневру, тому він і зміг кинути проти Рамзеса II, що був на протилежному березі Оронту, лише свої колісничі [14, с. 156].

У підсумку можна сказати, що якщо Рамсес II поведився перед битвою дуже легковажно, то і Муваталлі II, який спочатку продемонстрував свої здібності прекрасного стратега, все ж таки не все передбачив. Муваталлі мав на меті завдати удар по єгипетському війську раптово. Для цього він відправив назустріч Рамзесу II дезінформаторів і, просуваючись на південь по правому березі Оронту, дбав лише про те, щоб стіни Кадешу і пагорб, на якому він стояв, захищали його від єгипетського

війська. Однак, коли добре задумана Муваталлі II операція стала здійснюватися, виявилось, що Оронт в тому місці, де розгорілася сутичка, неперехідний вбхід для піхоти, внаслідок чого блискучий задум хеттського царя не знайшов свого логічного завершення, що і врятувало Рамзеса II від смерті чи ганебного полону [5, с. 54; 16, с. 25].

Таким чином, відступ хеттського царя Муваталлі II, головні сили якого були зосереджені безпосередньо біля м. Кадеш, до Алеппо ввели єгиптян в оману – на підступах до міста по військах Рамзеса II було завдано раптовий удар хеттських колісничі. У дводенному бою єгиптян від знищення врятували зазначені вище обставини й те, що підійшло підкріплення. Кадеш взятий не був, і в підсумку держави уклали перемир'я, після чого Рамзес II повернувся до Єгипту [6, с. 76; 4, с. 200]. Фактично, кампанія 1275 р. до н. е. закінчилася поразкою єгиптян, так як жодне з її завдань не було вирішено.

Варто наголосити, що в продовж наступних років Рамзес II не залишав спроби завладіти Сирією. Принаймні, ще 16 років військо єгипетського фараона регулярно вторгалася в Палестину, де відбувалися постійні хвилювання, а також в Зайорданія, Фінікію, Сирію. Як стверджують написи Рамзеса II, він підкорив: Нижній Ретену (Північну Сирію), Нахаріні (колишнє царство Мітанні), Кефтіу (Крит), захопив штурмом місто Дапур в «країні Амор» і місто Туніп в Північній Сирії [16, с. 31; 8, с. 72], місто Арвад в Фінікії, місто Катна в долині Оронту, ряд міст в Зайорданії й та в Північній Палестині. Але тим не менш, Рамзесу II не вдалося відновити контроль Єгипту над Північною Сирією.

Рамзес увічнив свої подвиги в битві при Кадеші в поемі «Пентавр», в якій описав блискучу перемогу Єгипту. Згідно з його власними описами, тільки завдяки особистій мужності і спокою під час бою (і добрій волі богів), він зміг повернути назад війська противника. Але хеттський правитель Муваталлі II не вважав себе переможеним тому, як Кадеш не дістався єгиптянам [15, с. 136].

Після битви при Кадеші Рамзес II присвятив своє життя вдосконаленню інфраструктури Єгипту, зміцненню своїх кордонів і зведенню грандіозних храмових комплексів, присвячених його перемозі 1274 р. до н.е. та іншим визначним справам. Разом з тим, ще близько 1272 р. до н. е. Рамзес II вів війни у Північній Палестині, де в районі м. Бет-Шеан спорудив могутню фортецю [16, с. 32].

Близько 1269 р. до н. е. з ініціативи хеттського царя Хаттусіля III Єгипет і хетти уклали мир. За Єгиптом визнавалися права на Палестину, велику частину Фінікії і меншу – Південної Сирії; всі території на північ від них вважалися сферою впливу хеттів. Сторони домовилися про ненапад, військовий союз, взаємну видачу злочинців і перебіжчиків. Договір, відомий як в єгипетській, так і в клинописній (на акадській мові) версіях. Найдавніший з відомих мирних договорів, у 1256 до н. е. він був закріплений шлюбом уже немолодого Рамзеса II і хеттської царівни [11, с. 81]. На момент

укладання договору хетти вже самі прагнули до врегулювання відносин з Єгиптом, побоюючись постійно зростаючої загрози від Ассирії на сході та мігруючих народів Кавказу і Малої Азії – на півночі і заході.

Помер Рамзес II на 67-му році правління, переживши дванадцять своїх синів (із близько 50-ти; крім того він мав більше сорока дочок). Його спадкоємцем став тринадцятий син – Мернептах, якому на той час вже було 60 років.

Гробниця Рамзеса II в Долині Царів так і не була побудована за його життя і сильно постраждала від природного впливу і розкрадачів могил. У давнину тіло Рамзеса перезахувалось чотири рази і у підсумку разом з муміями фараонів Тутмоса III та Рамзеса III довгий час зберігалось в одній із

скальних печер поблизу Фів, де й було виявлене в 1881 р. Мумія Рамзеса II виявилась в хорошому стані і в 1975 р. в паризькому Інституті людини була законсервована заново.

Висновки. Таким чином, тривале правління Рамзеса II вчені пов'язують з намаганнями відновити попередню велич Стародавнього Єгипту, що на пряму було пов'язане з його військовими походами та кампаніями. Війни Рамзеса II велися з перемінним успіхом, Єгипет то повертав територію під свою владу, то знову втрачав. Хоч перемогти Хеттську державу Рамзесу II так і не вдалося, результатом його військової активності у регіоні стало підписання мирного договору, який сприяв стабілізації політичного та економічного життя у регіоні.

Список використаних джерел

1. Авдиев В.О. Религиозное оправдание войны в древнеегипетском искусстве (сцены триумфа) // ВДИ № 4, 1939. С. 107-113.
2. Брестед Дж. Г. История Египта с древнейших времён до персидского завоевания. М., 1915. Т. II. С. 329 с.
3. Коростовцев М. А. Повесть Петесе III. Древнеегипетская проза. М.: Худож. лит., 1978. 304 с.
4. Курочкин М.В. Спортивно-боевая подготовка египетских воинов времени Нового царства. Тезисы доклада IX Сергеевских чтений на кафедре истории древнего мира МГУ // ВДИ. 1996. №.1. С. 200.
5. Курочкин М.В. Из истории битвы при Кадеше на Оронте // Историко-археологические изыскания. Научные труды молодых ученых. Вып. 1. Самара 1996. С. 50-57.
6. Курочкин М.В. Маршруты египетских войск к Кадешу на Оронте и проблемы причин разделения войск на две группировки // Историко-археологические изыскания. Научные труды молодых ученых. Вып. 2. Самара 1997. С. 74-82.
7. Курочкин М.В. Структура египетского корпуса «меша»: попытка реконструкции. Тезисы доклада на X Сергеевских чтениях на кафедре истории древнего мира МГУ. // Вестник Московского университета. Серия 8: История. 1998. Т 2. С. 119-123.
8. Курочкин М.В. К вопросу о вооружении египетской армии в период борьбы с хеттами за Азию // Русский язык: история, диалекты, современность. Вып. 5. М., 2003. С. 71-76.
9. Курочкин М.В. К вопросу о хеттской полевой армии в XIII в. до н. э. // Известия Самарского научного центра Российской Академии Наук. 2014. Т. 16. №3-4. С. 543-547.
10. Монте П. Эпоха Рамсесов. Быт, религия, культура. М.: Центрполиграф, 2004 г. Режим доступа: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=16&cad=rja&uact=8&ved=2ah.> (дата звернення 10. 06. 2018).
11. Мирный договор между Рамсесом II и хеттским царем Хаттусилисом / Хрестоматия по истории Древнего Востока. М.: Высш. шк., 1980. С. 81.
12. Перепелкин Ю.Я. Древний Египет // История Древнего Востока. Т.I, ч. II. М., 1989. С. 489.
13. Померанцева Н. А. Искусство древнего Египта // Малая история искусств. М., 1976. 375 с.
14. Реунов Ю.С. Битва при Кадеше глазами египтян и хеттов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2014. №5 (43): в 3-х ч. Ч. II. С. 154-164.
15. Савельева Т.Н. Материальная культура древнего Египта. Военное дело // Культура Древнего Египта. М., 1976. С. 130-152.
16. Стучевский И.А. Рамсес II и Херихор. Из истории Древнего Египта эпохи Рамсесов. М.: Наука, 1984. 176 с.
17. Тураев Б. А. История древнего Востока. Л., 1935. Т. I. 340 с.

References

1. Avdiyev V.O. Religioznoye opravdaniye voyny v drevneyegipetskom iskusstve (stseny triumfa) // VDI № 4. 1939. S. 107-113. (in Russian).
2. Brested Dzh. G. Istoriya Egipta s drevneyshikh vrem'nykh do persidskogo zavoyevaniya. M.. 1915. T. II. 329 s. (in Russian).
3. Korostovtsev M. A. Povest Peteise III. Drevneyegipetskaya proza. M.: Khudozh. lit.. 1978. 304 s. (in Russian).
4. Kurochkin M.V. Sportivno-boyevaya podgotovka egipetskikh voynov vremeni Novogo tsarstva. Tezisy doklada IX Sergeyevskikh chteniy na kafedre istorii drevnego mira MGU // VDI 1996. N.1. S.200. (in Russian).
5. Kurochkin M.V. Iz istorii bitvy pri Kadeshe na Oronte // Istoriko-arkheologicheskiye izyskaniya. Nauchnyye trudy molodykh uchenykh. Vyp.1. Samara 1996. S. 50-57. (in Russian).
6. Kurochkin M.V. Marshruty egipetskikh voysk k Kadeshu na Oronte i problemy prichin razdeleniya voysk na dve gruppirovki // Istoriko-arkheologicheskiye izyskaniya. Nauchnyye trudy molodykh uchenykh. Vyp.2. Samara 1997. S.74-82. (in Russian).
7. Kurochkin M.V. Struktura egipetskogo korpusa «messa»: popytka rekonstruktsii. Tezisy doklada na X Sergeyevskikh chteniyakh na kafedre istorii drevnego mira MGU. // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 8: Istoriya. 1998. T 2. S. 119-123. (in Russian).
8. Kurochkin M.V. K voprosu o vooruzhenii egipetskoj armii v period borby s khattami za Aziyu // Russkiy yazyk: istoriya, dialekty, sovremennost. Vyp. 5. M.. 2003. S. 71-76. (in Russian).
9. Kurochkin M.V. K voprosu o khettskoj polevoy armii v XIII v. do n. e. // Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoj Akademii Nauk. 2014. T.16. №3-4. S. 543-547. (in Russian).

10. Monte P. Epokha Ramsesov. Byt. religiya. kultura. M.: Tsentrpoligraf. 2004 g. - Rezhim dostupu: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=16&cad=rja&uact=8&ved=2ah> (data zvernennja 10.06.2018). (in Russian).
11. Mirnyy dogovor mezhdru Ramsesom II i khettskim tsarem Khattusilisom / Khrestomatiya po istorii Drevnego Vostoka. M.: Vyssh. shk.. 1980. S. 81. (in Russian).
12. Perepelkin Yu. Ya. Drevniy Egipet // Istoriya Drevnego Vostoka. T.I. ch. II. M., 1989. S. 489. (in Russian).
13. Pomerantseva N. A. Iskusstvo drevnego Egipta // Malaya istoriya iskusstv. M.. 1976. 375 s. (in Russian).
14. Reunov Yu.S. Bitva pri Kadeshe glazami egiptyan i khettoy // Istoricheskiye. filosofskiy. politicheskoye i yuridicheskoye nauki. kulturologiya i iskusstvovedeniye. Voprosy teorii i praktiki. Tambov: Gramota. 2014. №5 (43): v 3-kh ch. Ch. II. C. 154-164. (in Russian).
15. Savelyeva T.N. Materialnaya kultura drevnego Egipta. Voennoye delo // Kultura Drevnego Egipta. M.. 1976. S. 130–152. (in Russian).
16. Stuchevskiy I. A. Ramses II i Kherikhor. Iz istorii Drevnego Egipta epokhi Ramsesov. M.: Nauka. 1984. 176 s. (in Russian).
17. Turayev B. A. Istoriya drevnego Vostoka. L. 1935. T. I. 340 s. (in Russian).

SUMMARY

MILITARY OF ANCIENT EGYPT DURING THE REIGN OF RAMESES II

Y. Tovtyn (Uzhhorod)

This article presents the peculiarities of military development during the reign of Ramesses II. It is usually assumed that the heyday of ancient Egypt had begun in times of pharaoh Seti's reign. In the ninth year of his reign, he appointed his son and heir as the co-regent, and since that time, Ramesses' II military activity had begun. Ramesses obtained the first military victory in the naval battle against the "Sea Peoples". In the second year of his reign, and in the future he succeeded in wars against the Hittites in Asia Minor, as well as against Syria and Phoenicia. Peace arrangement established between Egypt and the Hittite kingdom was about 1270 BC, had lasted more than a century. As a result, it contributed to the unprecedented rise of the economic life in the Middle East. The peace treaty was translated into Egyptian language and was immortalized on the walls of the Karnak and the Ramesseum. The text of the treaty, what pharaoh sent to Hattusili in exchange for his tablet, was also in cuneiform, inscribed in the Akkadian language – common language of that time. Its fragments have been preserved at the Bogazkale archives. Mainly, the treaty was created to ensure the mutual guarantee, that both sides would not invade the other's land, would give an aid, infantry and chariots if either party is attacked by a third party or in case of rebellion. Both sides promise to the other to repatriate refugees. It was the first in world history diplomatic agreement that is saved till nowadays. After the signing of this peace treaty, or because of the deterioration of health, the period of active military campaigns of Ramses II had ended. The time of active diplomatic correspondence between the two countries had begun. Messages from Ramesses II, his family and vizier Paser addressed to king Hattusili III and his wife Puduhepa were found at the Bogazkale archive. Egyptian doctors were often sent to the Hittites' court.

Keywords: Ramesses II, Hattusili III, Kadesh, the New Kingdom, the Hittites, a peace treaty.